

Naturalne uczenie się mowy poprzez codzienne ćwiczenia buzi i języka – bądź jak Sherlock Holmes

Tytuł artykułu zachęca do tego, aby nasze działania, sprzyjające doskonaleniu narządów mowy u dzieci, miały charakter poszukiwawczo-badawczy.

Naturalne uczenie się mowy odbywa się w trakcie codziennych sytuacji przedszkolnych, zabaw, interakcji, gdzie „dużo dzieje się” dookoła dziecka i jednocześnie w dziecku.

Nauczyciel może stać się Sherlockiem Holmesem, detektywem wyszukującym różne sytuacje będące okazją do prowadzenia „okazjonalnych” ćwiczeń narządów mowy. Będzie to wówczas „logopedia niewidoczna dla oczu”, pod przykrywką i z zaskoczenia ale korzystna dla dzieci. Sherlock Holmes przewiduje, wie, czego brakuje dzieciom, co pomoże im w osiągnięciu kompetencji komunikacyjnych, wie co można z tym zrobić i w jakim czasie. On posiada podstawową wiedzę w tym zakresie. Codzienne sytuacje w ciągu dnia niech staną się okazją do zabawy a jednocześnie do ćwiczeń narządów mowy.

Etapy rozwoju mowy dziecka

Wiedza o okresach i kolejności pojawiania się odpowiednich głosek stanowi punkt odniesienia podczas jakiegokolwiek pracy dotyczącej wspomagania rozwoju mowy. Bez tej wiedzy trudno jest wspomagać dziecko w rozwijaniu mowy, co więcej – można mu zaszkodzić brakiem kompetencji. Dlatego podstawowa wiedza z tego zakresu jest potrzebna każdemu nauczycielowi. Jeśli mamy wątpliwości powinniśmy skonsultować się z przedszkolnym logopedą i poprosić o wskazówki.

W poszczególnych latach rozwój mowy wygląda następująco:

0–2 rok życia Pojawiają się pierwsze wyrazy: mama, tata, baba itp. Dziecko wymawia samogłoski a, o, u, i, y, e oraz spółgłoski p, b, m, d, t, n, ś, czasem ć. Pozostałe spółgłoski zastępuje innymi, o zbliżonym miejscu artykulacji. Upraszcza grupy spółgłoskowe. Charakterystyczne jest wymawianie tylko pierwszej sylaby lub końcówki wyrazu.

2–3 rok życia Pojawiają się proste zdania, dziecko wymawia wszystkie samogłoski, również ę, ą. Czasami może zamieniać samogłoski w mowie. Obok spółgłosek p, b, m pojawiają się zmiękczenia pi, bi, mi oraz w, f, wi, fi, ś, ź, ć, dź, ń, li, k, g, ch, ki, gi, chi, j, ł. Pod koniec tego okresu mogą się też pojawiać głoski s, z, c, dz, a nawet sz, ż, cz, dż. Wymienione głoski nie zawsze są pełnowartościowe, a czasem bywają zastępowane innymi, łatwiejszymi. Mowę dziecka trzyletniego cechuje zmiękczenie głosek – s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż są często wymawiane jak ś, ź, ć, dź. Głoska r może być pomijana lub zastępowana przez inną, na przykład j lub ł. Zamiast głoski f występuje ch i odwrotnie. Grupy spółgłoskowe są uproszczone tak w nagłosie, jak i w śródgłosie, brak wyraźnych końcówek w wyrazach. Dziecko wie, jak dana głoska powinna brzmieć, ale nie umie jej jeszcze wypowiedzieć. W tym wieku może występować swoista mowa dziecięca: przestawki głoskowe, opuszczanie sylaby początkowej lub końcowej, zniekształcenie oraz tworzenie wyrazów ze skrzyżowania dwóch słów, nieprawidłowa odmiana.

4 rok życia Utrwalają się takie głoski, jak s, z, c, dz. Dziecko nie powinno już wymawiać ich jako ś, ź, ć, dź. Pojawia się głoska r, choć jej opóźnienie nie musi być jeszcze niepokojące. Opanowanie tej głoski to wielki sukces dla dziecka. Często w związku z tym jej nadużywa i mówi, na przykład rarka zamiast lalka, mreko zamiast mleko. Głoski sz, ż, cz, dż mogą być zamieniane na s, z, c, dz lub ś, ź, ć, dź. Mowa dziecka jest jeszcze niedoskonała. Wyrazy czasami są poskracane, głoski mogą być poprzestawiane, a grupy spółgłoskowe uproszczone.

5 rok życia Mowa dziecka jest już zrozumiała. Utrwalane są głoski sz, ż, cz, dż. Dziecko potrafi je poprawnie powtórzyć, choć w mowie potocznej mogą być jeszcze wymawiane jako s, z, c, dz. Głoska r często pojawia się dopiero w tym okresie. Grupy spółgłoskowe mogą być nadal upraszczane. Dziecko pięcioletnie powinno porozumieć się z dorosłymi, choć jego mowa nie jest jeszcze w pełni ukształtowana.

6 rok życia Mowa powinna być opanowana pod względem dźwiękowym. Półroczne opóźnienia przy pojawianiu się poszczególnych głosek są dopuszczalne, przy dłuższych należy zasięgnąć porady logopedy.

Kompetencje komunikacyjne i sprawność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Mowę można opisywać jako układ kompetencji i sposobów realizowania wypowiedzi językowych:

1. Kompetencje językowe, (sprawność językowa) czyli poprawne mówienie i rozumienie oraz nieuświadomiona wiedza na temat budowania zdań gramatycznie poprawnych i sensownych. Sprawność językowa jest to umiejętność wysławiania się poprawnego, zrozumiałego, zgodnie z tematem.
2. Kompetencje komunikacyjne, czyli wiedza na temat użycia języka w grupie społecznej. Obejmuje zdolność wybierania odpowiednich środków językowych i nie językowych oraz umiejętności uwzględniania sytuacji mówienia, na którą składają się właściwości poznawcze i emocjonalne mówiącego, pełnione przez niego role społeczne, system norm i wartości. Kompetencje komunikacyjne dziecka pozwalają mu na podjęcie aktywności w sferze językowej.

Na kompetencje te wg S Grabias składają się:

- językowa sprawność artykulacyjna,
 - zasób słownictwa,
 - umiejętność konstruowania zdań gramatycznie poprawnych,
 - umiejętności kompozycyjne i redakcyjne w decydujący sposób wpływają na chęć wypowiedzenia się.
3. Kompetencje kulturowe, czyli wiedza na temat zjawisk rzeczywistości -kultura naszych wypowiedzi językowych to: poprawność językowa, norma językowa, system językowy i ściśle z nią połączona wspomniana sprawność językowa.

Powszechnie przyjmuje się, że mowa dzieci siedmioletnich powinna być już w pełni ukształtowana. Wypowiedzi powinny być już poprawne pod względem fonetycznym, gramatycznym. Teoretycznie dziecko już na początku szkoły ma w swoim słowniku kilka

tysięcy wyrazów, poprawnie buduje zdania, wypowiedzenia są sensowne i stosowne do sytuacji mowy dziecka.

Jak mówią przedszkolaki – najczęstsze problemy

Okres przedszkolny i wczesnoszkolny to czas intensywnej pracy w kierunku rozwijania sprawności językowych u dzieci. Zadanie to należy przede wszystkim do rodziców, a także nauczycieli (o ile rozwój mowy dziecka rozwija się prawidłowo, w przeciwnym wypadku dziecku powinien pomóc logopeda).

Wady wymowy i problemy artykulacyjne najczęściej spotykane u dzieci w wieku przedszkolnym:

- zaburzenia artykulacyjne - nieprawidłowości w wymawianiu jednej głoski, wielu głosek, a nawet wszystkich lub niemal wszystkich głosek - seplenienia, rerania, nieprawidłowa wymowa głosek k, g, bezdźwięczność i inne odchylenia od normalnej artykulacji,
- mowa nosowa (nosowanie, rynolalia) – głoski nosowe wypowiedane są jako głoski ustne (nosowanie zamknięte) lub odwrotnie – głoski ustne wypowiedane jako nosowe (nosowanie otwarte),
- jąkanie, gdzie zaburzony jest rytm i tempo mowy,
- zaburzenia prozodyczne (akcent, intonacja, rytm mowy),
- zaburzenia artykulacyjne i prozodyczne),
- naśladowanie złego wzoru mowy – występuje, gdy otoczenie dziecka mówi nieprawidłowo,
- opóźnienie rozwoju słowno-pojęciowego – dziecko ma ubogi słownik, mówi mało i trudno nawiązuje kontakt słowny. Jego zdania są niepełne i niegramatyczne, a dodatkowo nie rozumie wielu pojęć i ma trudności w analizie słuchowej.

Każde dziecko rozwija się w sposób indywidualny, ma swoje własne tempo i rytm, które wynikają z możliwości jego organizmu i warunków opiekuńczo-wychowawczych stwarzanych w rodzinie i najbliższym otoczeniu. Pod koniec wieku przedszkolnego dziecko powinno poprawnie wymawiać wszystkie dźwięki i swobodnie posługiwać się mową. Często u dzieci w tym okresie występują zaburzenia mowy. Jeśli tak się dzieje to należy wcześniej rozpocząć świadome jej usprawnianie oraz korygowanie wszelkich zaburzeń. Im prędzej zostaną zastosowane ćwiczenia i zabawy rozwijające wszelakie kompetencje językowe, tym szybciej dziecko osiągnie pełną sprawność w rozumieniu i porozumiewaniu się z innymi.

Przedszkole w zakresie kształtowania mowy dziecka odgrywa inną rolę niż rodzina. W nim występuje świadomie przygotowany program działania przez stwarzanie sytuacji do swobodnego rozwoju mowy. W tym miejscu dziecko uczy się słuchać i mówić, zadaje pytania, udziela odpowiedzi i formułuje wnioski. Formą nauki, która dominuje w przedszkolu, jest zabawa. Prawie każda sytuacja może stwarzać okazję do mówienia.

Codziennie sytuacje okazją do prowadzenia zabaw, ćwiczeń doskonalących aparat mowy u dzieci

Ćwiczenia ortofoniczne w przedszkolu są prowadzone w formie zabaw już od najmłodszych grup przedszkolnych. Podczas tej aktywności stosowane są wszystkie podstawowe elementy: ćwiczenia oddechowe, fonacyjne, logorytmiczne, rozwijające słuch fonemowy, artykulacyjne. Starajmy się wykorzystywać wszystkie możliwe sytuacje w ciągu dnia aby prowadzić takie

działania. Będą to tzw. „zabawy na chwilkę”

Przykłady

- kiedy schodzą się dzieci – powitanki z elementem logopedycznym – np. wierszyk, wesołe okrzyki w formie sylab
- przed posiłkami jak rytuały,
- na podwórku, zanim dzieci rozbiegną się do swoich można zaplanować wesołą zabawę,
- „smaczna logopedia” – czyli coś dobrego z przedszkolnej kuchni, np. wciąganie makaronu bez użycia rąk, picie napojów przez słomkę,
- w nietypowych miejscach i czasie np. na schodach, w szatni, w łazience, na wycieczce w autobusie,

Przykłady zabaw do wykorzystania w pracy z dziećmi

Zabawa doskonaląca narządy mowy może być dłuższa lub krótsza. W naszym planie działań na miesiąc warto takie zabawy ujmować i planować. Mogą to być eksperymenty logopedyczne np. z wiatrakami, suszarką. Mogą to być również zabawy spontaniczne, codzienne, „zabawy na chwilkę”. Dobrym pomysłem jest gromadzenie takich prostych zabaw, by mieć ich tytuły pod ręką. Takie działania również są realizacją, nie tylko celu związanego z doskonaleniem narządów mowy, ale wielu innych celów związanych z rozwojem dziecka i jego umiejętnościami.

Przykłady zabaw

1. Zabawy paluszkowe – z wykorzystaniem nakładek na palce. Tworzymy wymyślone historie, gdzie jest dużo różnych odgłosów. Może to robić sama nauczycielka (w młodszych grupach), a także może zachęcić dzieci do tworzenia wspólnej bajki (dzieci starsze)
2. Zabawa „Odgłosy w przedszkolu” – zgadnij co słychać – po prostu otwórz drzwi i słuchajcie wspólnie przez chwilę a potem naśladowanie głosem to co usłyszeliście, albo po prostu o tym porozmawiajcie. To samo można zrobić w ogrodzie przedszkolnym czy w lesie.
3. Wierszyki logopedyczne do nauki (przykłady takich wierszyków można znaleźć w Internecie)
4. Zabawa „Oddech dla najmłodszych” – uczyliśmy dzieci prawidłowego oddychania. noskiem nabieramy powietrze, ustami wydychamy. Rączki unosimy w czasie wdychania i opuszczamy w czasie wydechu (kilkukrotnie). Tak proste działanie możemy robić wiele razy w ciągu dnia.
5. „Rozmowy w języku zwierząt” - zabawa w parach, gdzie każde z dzieci jest innym zwierzątkiem. kot (miu, miau), pies (hau, hau), krowa („mu, mu”), koza („me, me”), baran („be, be”), świnka („chrum, chrum”), a także pszczoła („bzzz”) oraz ptaki: indyk („gul, gul”), gęś („gę, gę”), kaczka („kwa, kwa”), kogut („kukuryku”), kura („ko, ko”), kurczątka („pi, pi”), gołębie („gr, gr”), wróble („ćwir, ćwir”), kukułka („kuku”), sowa („hu, hu”), dzięcioł („puk, puk”), bocian („kle, kle”). Temat rozmów musimy sami wymyśleć. Jeśli pierwszy raz proponujemy dzieciom tę zabawę pokażmy jak ona ma przebiegać.
6. Śpiewamy w języku zwierząt na wybraną melodię. Znane piosenki, których się aktualnie uczymy możemy również zaśpiewać na określonej sylabie lub użyjemy

odgłosów wydawanych przez niektóre zwierzęta. Dobrym pomysłem jest wykorzystanie linii melodycznej piosenki.

7. „Głoska idzie na spacer” – przed wyjściem z sali losujemy głoskę (lub n-l podpowiada dzieciom). W czasie schodzenia po schodach możemy wypowiadać tę głoskę (chłopcy i dziewczynki mogą mieć inne głoski). Również na terenie możemy zaaranżować zabawę z tą głoską. Niech będzie to każdego dnia inna. Głównie głoski pionizujące język.
8. Śmieszne „krzyczanki” – jak w wojsku – nauczyciel woła a dzieci powtarzają:
lelum polelum, lelum polelum...
ente dente, ente dente....
tik, tak, tik, tak....
puk, stuk, puk, stuk....
nelepetede...nelepetede....
9. Ćwiczymy z pacynką. Jak się pojawia to znaczy, że ma jakieś zmartwienie i chce żeby jej pomóc. np. nie potrafi wymówić jakiejś głoski albo wyrazu albo nie wie co to za odgłos. zawsze ma jakiś problem do rozwiązania a dzieci nie wiedzą że chodzi o ćwiczenia logopedyczne i też ćwiczą
10. Logopedia z przedszkolnej kuchni – warto czasami pozwolić dzieciom wylizać talerze, ogórek zjeść pokrojony jak makaron a galaretkę można jeść ręką.
11. Logopedyczne eksperymenty – wydajemy podobne odgłosy
 - balon, suszarka i piórka a dzieci dmuchają
 - z zegarem – tik tak – dzwonki telefoniczne
 - łazienka – kap, kap
 - eksperymenty z wodą – gotowanie wody, szum
 - domowe odgłosy, na ulicy, w lesie – praca w grupach